

第6章 2021年度海外学術調査フェスタ参加報告

澁谷 由紀

本章は、2021年6月20日にオンラインで実施された2021年度海外学術調査フェスタ（東京外国語大学アジア・アフリカ言語文化研究所主催におけるポスター発表「長期定点農村調査における研究活動の継承とデータの共有－1990年代以降のベトナム・バココック研究の事例から」）の内容を紹介するものである¹。

『百穀社通信』19号の「はじめに」、および『百穀社通信（内部資料版）』19号の「はじめに」に記されている通り、2020年3月に『百穀社通信』18号が再刊されて以降、わたしたちは、(1) バココック調査の結果や内容について整理を続け、過去のデータを「お蔵入り」させることなく、バココック研究プロジェクトの過去・現在・未来の関係者と情報共有しつづけること、(2) 時代と研究倫理に合った新しい情報共有の方法を考えること、の二点を重要な課題と考え、目の前にある過去の調査の結果や内容を、実際に手を動かして整理しながら、望ましい情報共有の在り方は何か議論してきた。

わたしたちはこのポスター発表を機に、これまでに積み重ねてきた議論と実践を、西アジア研究者など、ベトナム研究者以外の研究者たちに紹介した。参加したセッションにおいては、過去に収集した調査データや過去に撮影した写真やビデオの資料が重要であるという点と、人文社会系の特性を踏まえたオープンサイエンス・オープンデータが必要だという点について、参加者の意見が一致した。ある研究者はわたしたちに、日本のデジタルアーカイブ学会の作成した肖像権ガイドラインを紹介してくれた。

また、バココック研究プロジェクトがこれほど長期に継続していることについて、多くの参加者から驚きの声が上がリ、バココック研究プロジェクトが地元の人々からどのように受け止められているのかという質問が寄せられた。この質問に対しては、調査地の人々がどのような気持ちを抱いていたのか、現在どのような気持ちを抱いているのか正確に理解することは難しいということと、確実に言えることは、調査地の人々の理解と協力が得られなければこれまでバココック研究プロジェクトは継続できなかったし、今後継続できないことである、と回答した。また、わたしたちは現在ベトナム語で研究成果を積極的に公表していること、それによって、ベトナム側の研究者たちのみならず、調査地の人々とも共同でプロジェクトを続けていくつもりであると述べた。

¹ このポスター発表は東京大学附属図書館アジア研究図書館上廣倫理財団寄付研究部門協働型アジア研究【2020-2021年度】のプロジェクト「海外フィールドワーク収集データのオープン化に関する研究：村落研究を事例に」（代表：澁谷由紀）による。

Chương 6 Báo cáo tham gia Liên Hoan Nghiên Cứu Học thuật Nước ngoài năm 2021

SHIBUYA Yuki

Chương này là nội dung của một áp phích báo cáo của Liên Hoan Nghiên Cứu Học thuật Nước ngoài năm 2021 do Viện Nghiên cứu Ngôn ngữ và Văn hóa Châu Á và Châu Phi, Đại học Ngoại ngữ Tokyo tổ chức trực tuyến vào ngày 20 tháng 6 năm 2021 với tiêu đề là “Các vấn đề liên quan đến kế thừa hoạt động nghiên cứu và chia sẻ dữ liệu trong các cuộc khảo sát nông thôn điểm cố định dài hạn – Từ ví dụ về dự án nghiên cứu Bách Cốc (Việt Nam) từ những năm 1990 trở về sau –”².

Như chúng tôi đã ghi trong Lời mở đầu của *Thông Tin Bách Cốc* số 19 và *Thông Tin Bách Cốc* số 19 bản tài liệu lưu hành nội bộ, sau khi tái bản của *Thông Tin Bách Cốc* vào 3 tháng năm 2020, chúng tôi coi hai điểm sau đây là những vấn đề quan trọng. (1) Cần tiếp tục sắp xếp các kết quả và nội dung khảo sát của dự án nghiên cứu Bách Cốc, đồng thời tiếp tục chia sẻ thông tin với các bên liên quan của dự án nghiên cứu Bách Cốc trong quá khứ, hiện tại và tương lai chứ không phải “đề vào kho” dữ liệu đã thu thập trong quá khứ. (2) Coi việc nghĩ ra các phương pháp chia sẻ thông tin mới phù hợp với thời đại và đạo đức nghiên cứu là một vấn đề quan trọng, sau đó trong quá trình thực hiện thực tế để sắp xếp các kết quả và nội dung của các cuộc khảo sát trước đây, chúng tôi đã thảo luận xem dạng thức chia sẻ thông tin mong muốn là gì.

Nhân dịp liên hoan này, chúng tôi đã giới thiệu những thảo luận và thực hành mà chúng tôi đã tích lũy được cho đến nay với các nhà nghiên cứu khác không phải là nhà nghiên cứu Việt Nam học, chẳng hạn như các nhà nghiên cứu Tây Á. Trong tiểu ban mà chúng tôi đã tham gia, những người tham gia đã nhất trí về tầm quan trọng của dữ liệu, các tài liệu hình ảnh và video đã được thu thập trong khảo sát, cũng như sự cần thiết của phương pháp khoa học mở (open science) / dữ liệu mở (open data) dựa trên đặc điểm của khoa học xã hội và nhân văn. Một nhà nghiên cứu đã giới thiệu cho chúng tôi các nguyên tắc về quyền đối với ảnh chân dung do Hiệp hội Lưu trữ Kỹ thuật số Nhật Bản (Japan Society of Digital Archive) tạo ra.

Ngoài ra, trong các tiểu ban mà chúng tôi đã tham gia, nhiều nhà khoa học rất ngạc nhiên vì dự án nghiên cứu Bách Cốc đã diễn ra trong một thời gian dài như vậy, đồng thời họ tò mò về dự án nghiên cứu Bách Cốc đã và đang được người dân địa phương cảm nhận như thế nào. Đối với câu hỏi này, chúng tôi đã trả lời rằng rất khó để chúng tôi hiểu chính xác cảm nhận của người dân làng Bách Cốc, nhưng điều chúng tôi có thể nói chắc chắn là dự án nghiên cứu Bách Cốc đã không thể thực hiện được và sẽ không thể tiếp tục nếu không có sự thấu hiểu về nội dung nghiên cứu và hợp tác của người dân làng Bách Cốc. Chúng tôi cũng đã trả lời là chúng tôi đang tích cực công bố kết quả

² Áp phích báo cáo này của “Dự án nghiên cứu về việc mở dữ liệu được thu thập từ khảo sát thực địa ở nước ngoài: Lấy nghiên cứu làng xã làm ví dụ” (Bộ phận nghiên cứu quyền góp của Quỹ đạo đức Uehiro, thuộc Thư viện nghiên cứu châu Á (U-PARL), Hệ thống thư viện, Trường Đại Học Tokyo [2020-2021]).

ngiên cứu bằng tiếng Việt, bằng cách đó, chúng tôi hy vọng rằng chúng tôi có thể tiếp tục dự án không chỉ với các nhà khoa học Việt Nam mà còn với người dân làng Bách Cốc.

長期定点農村調査における研究活動の継承とデータの共有 ー1990年代以降のベトナム・バッコック研究の事例から

Continuous Research Activities and Data Sharing from a Long-Term Village Study:
A Case Study of the Bach Coc Project in Vietnam since the 1990s

澁谷由紀* (東京大学附属図書館アジア研究図書館上廣倫理財団寄付研究部門)
藤倉哲郎 (愛知県立大学外国語学部国際関係学科)
小川有子 (東京理科大学理工学部)
柳澤雅之 (京都大学東南アジア地域研究研究所)

1. バッコック研究とは

- ・ベトナム北部ナムディン省ヴヴァン県タインロイ社の中の、1805年時点の旧バッコックムラ（百穀社）の領域を主なフィールドとする一連の農村研究
- ・ベトナム社会主義共和国が外国人にフィールド調査の門戸を開き始めた1994年に開始。
- ・2006年まで原則1年1回（合計14回）調査を実施、2006年以降は、2008年、2009年、2010年、2016年、2017年と断続的に調査を実施（2006年まででのべ200名以上の参加）
- ・1995年以来五次にわたってバッコック村の一集落で家計等についての悉皆調査（ほぼ5年に1度）
- ・ベトナム側からの高い評価（日本のベトナム学者のフィールドワークのうち）「最も注目値するのはバッコック研究プロジェクト」*

* Vũ, Minh Giang. 2008. "Tình hình nghiên cứu Việt Nam ở một số nước trên thế giới." Kỷ yếu Hội thảo Quốc tế Việt Nam học lần thứ ba. p.563.

成果『百穀社通信』（ISSN 2435564X / 記録集 / ディスカッションペーパー, 1995年 -）⇒各自の論文発表

2. 研究活動の継承とデータの共有に関する問題

①同時代または異世代の共同研究者の間でどのようにデータを共有し継承すべきか？

- (1) 倫理面の課題：1990年代⇒現在：社会情勢が変化（プライバシー保護意識の高まり、自動翻訳）
→『百穀社通信』リニューアルの必要性

i. 各学問領域における先行研究の調査

- ・事前の書面合意（「念書」をとればよい？）
- ・各学問領域における議論の行き詰まり（理想論はあるけれど…）
- ・一方でオープンデータ、オープンサイエンス運動…

ii. 実践を通じた検討

- ・『百穀社通信』18号、19号の編集⇒匿名化の困難
⇒『百穀社通信』と『百穀社通信』内部資料版の分岐
- ・電子データの行先⇒社会調査データアーカイブ？

- (2) 研究遂行上の課題：パネルデータ化されていない

i. データベース化

- ・調査年をまたいだ個人（1004人）および世帯（211世帯）を同定したパネルデータ化作業
- ・過去約27年間で蓄積されたデータの中長期分析が可能に

データベースの一部

*98～99 ページには発表に使用したポスター（日本語・原版）を転載した。100～101 ページにはそのベトナム語訳を掲載した。

関連研究プロジェクト

- ①「海外フィールドワーク収集データのオープン化に関する研究：村落研究を事例に」
東京大学附属図書館アジア研究図書館上廣倫理財団寄付研究部門協働型アジア研究【2020-2021 年度】
- ②「ベトナム紅河デルタ村落における共同体の再編－生計の多様化と生活の安定化」
科学研究費助成事業 基盤研究 (B) 21H03707【2021-2025 年度】
- ③「グローバル化・都市化時代のベトナム農村研究手法の再構築」
京都大学東南アジア地域研究研究所附属 CIRAS センター 共同研究ユニット【2019 年度】
- ④「長期村落調査データを利用したベトナム農村研究手法の構築」
京都大学東南アジア地域研究研究所附属 CIRAS センター 共同研究ユニット【2020 年度】
- ⑤「村落データベースの高度利用を通じたベトナム農村の長期社会経済変容の分析」
京都大学東南アジア地域研究研究所附属 CIRAS センター 共同研究ユニット【2021 年度】
- ⑥「ベトナム紅河デルタ農村における地域住民と協働したオンライン・フィールドワークの試み」
京都大学東南アジア地域研究研究所附属 CIRAS センター 共同研究ユニット【2021 年度】

3.「バックコック景観変化（ワークブック）」の試み

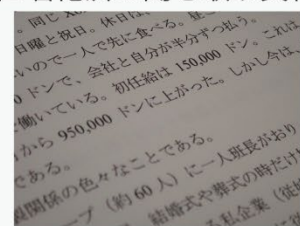
②研究者と調査地がどのようにデータを共有すべきか？

- (1) なぜ、どうして地域研究をするのか？「地域学」（桜井由躬雄）
- (2) 被調査者（村人）と調査者（研究者）の垣根を超えた学術協働調査の試み
⇒『バックコック景観変化（ワークブック）』による
オンライン・フィールドワークの計画

『百穀社通信』19 号
(調査過程・質問票・分析結果)

『百穀社通信』
18 号

『百穀社通信』内部資料版 19 号
(『百穀社通信』19 号
＋
匿名化済の聞き取り資料)

『バックコック景観変化（ワークブック）』（1996/97 年・2016/17 年の 360 度写真）

Các vấn đề liên quan đến kế thừa hoạt động nghiên cứu và chia sẻ dữ liệu trong các cuộc khảo sát nông thôn điểm cố định dài hạn

— Từ ví dụ về dự án nghiên cứu Bách Cốc (Việt Nam) từ những năm 1990 trở về sau —

Continuous Research Activities and Data Sharing from a Long-Term Village Study:
A Case Study of the Bach Coc Project in Vietnam since the 1990s

SHIBUYA Yuki (Bộ phận nghiên cứu quyên góp của Quỹ đạo đức Uehiro thuộc Thư viện nghiên cứu châu Á, Hệ thống thư viện, Trường Đại học Tokyo)
FUJIKURA Tetsuro (Khoa Ngoại ngữ, Trường Đại học công lập Aichi)
OGAWA Yuko (Trường đại học Khoa học Tokyo)
YANAGISAWA Masayuki (Trung tâm Nghiên cứu Đông Nam Á, Trường Đại học Kyoto)

1. Dự án nghiên cứu Bách Cốc là gì?

- Một loạt dự án nghiên cứu nông thôn ở xã Thành Lợi, huyện Vụ Bản, tỉnh Nam Định, miền Bắc Việt Nam, chủ yếu ở khu vực làng Bách Cốc (Bách Cốc thôn cũ vào năm 1805).
- Dự án này bắt đầu vào năm 1994, khi nước Cộng hòa Xã hội Chủ nghĩa Việt Nam bắt đầu mở cửa cho các cuộc khảo sát thực địa cho người nước ngoài.
- Đã tiến hành khảo sát mỗi năm một lần (theo nguyên tắc, tổng cộng 14 lần) cho đến năm 2006. Từ năm 2007 trở về sau, tiến hành khảo sát liên tục vào năm 2008, 2009, 2010, 2016 và 2017 (hơn 200 lượt người tham gia đến năm 2006)
- Khảo sát toàn diện về tình hình kinh tế xã hội, lấy đối tượng là tất cả các hộ gia đình trong một xóm ở làng Bách Cốc, năm lần kể từ năm 1995 (gần như năm năm một lần)
- Được phía Việt Nam đánh giá cao ("...các nhà Việt Nam học Nhật Bản trong thời kỳ này hết sức chú trọng nghiên cứu thực địa. Đáng chú ý nhất là Dự án nghiên cứu Bách Cốc")*

*Vũ, Minh Giang. 2008. "Tình hình nghiên cứu Việt Nam ở một số nước trên thế giới." *Kỷ yếu Hội thảo Quốc tế Việt Nam học lần thứ ba*.p.563.

Thành quả nghiên cứu *Thông Tin Bách Cốc* (ISSN 2435564X / Tập báo cáo để trao đổi dữ liệu, từ năm 1995-) .
Hơn nữa, mỗi nhà nghiên cứu công bố kết quả nghiên cứu của mình trên các tạp chí, sách...

2. Các vấn đề liên quan đến kế thừa hoạt động nghiên cứu và chia sẻ dữ liệu

① Làm thế nào để dữ liệu được chia sẻ và kế thừa giữa các thế hệ nhà nghiên cứu cùng thời đại

- (1) Các vấn đề đạo đức: Hiện tại không giống như những năm 1990: Tình hình xã hội thay đổi (nhận thức về việc bảo vệ thông tin cá nhân ngày càng tăng, sự xuất hiện của công nghệ dịch tự động)
→ Sự cần thiết phải đổi mới *Thông Tin Bách Cốc*

i. Cho đến nay, các nhà khoa học đã có những cuộc thảo luận như thế nào?

- Nên có thỏa thuận bằng văn bản trước? (Không có vấn đề miễn là có "thư xác nhận (letter of comfort)"?)
- Sự bế tắc của các cuộc thảo luận trong từng lĩnh vực học thuật (mặc dù có một lý thuyết lý tưởng...)
- Mặt khác, các phong trào dữ liệu mở (open data) và khoa học mở (open science) được đẩy mạnh...

ii. Thực hành

- Không chỉ xuất bản *Thông Tin Bách Cốc* (không có thông tin cá nhân) mà còn *Thông Tin Bách Cốc bản tài liệu lưu hành nội bộ* (áp dụng kỹ thuật ẩn danh hóa)
- Vấn đề là hiện tại không có kho lưu trữ lý tưởng cho dữ liệu nghiên cứu → nên thành lập một lưu trữ dữ liệu khảo sát xã hội?

(2) Vấn đề trong tiến hành nghiên cứu:

Dữ liệu được thu thập trong mỗi năm không liên kết với nhau

i. Cơ sở dữ liệu hóa

- Cá nhân (1.004 người) và hộ gia đình (211 hộ gia đình) qua các năm khảo sát
- Mới có khả năng phân tích trung và dài hạn dữ liệu tích lũy trong 27 năm qua

Một phần của cơ sở dữ liệu

Các dự án nghiên cứu liên quan

- (1) "Dự án nghiên cứu về việc mở dữ liệu được thu thập từ khảo sát thực địa ở nước ngoài: Lấy nghiên cứu làng xã làm ví dụ," Bộ phận nghiên cứu quyền góp của Quỹ đạo đức Uehiro, thuộc Thư viện nghiên cứu châu Á (U-PARL), Hệ thống thư viện, Trường Đại Học Tokyo [2020-2021]
- (2) "Tổ chức lại cộng đồng tại làng đồng bằng sông Hồng Việt Nam - Đa dạng hóa kinh tế gia đình và ổn định cuộc sống," Tài trợ cho nghiên cứu khoa học (B) 21H03707 của JSPS [2021-2025]
- (3) "Xây dựng lại phương pháp nghiên cứu nông thôn Việt Nam trong thời đại toàn cầu hóa và đô thị hóa," Trung tâm CIRAS, Trung tâm Nghiên cứu Đông Nam Á, Đại học Kyoto [2019]
- (4) "Xây dựng phương pháp nghiên cứu nông thôn Việt Nam sử dụng dữ liệu nghiên cứu làng xã dài hạn," Trung tâm CIRAS, Trung tâm Nghiên cứu Đông Nam Á, Đại học Kyoto [2020]
- (5) "Phân tích sự chuyển đổi kinh tế xã hội dài hạn của nông thôn Việt Nam thông qua việc tận dụng cơ sở dữ liệu làng xã," Trung tâm CIRAS, Trung tâm Nghiên cứu Đông Nam Á, Đại học Kyoto [2021]
- (6) "Cuộc thử nghiệm Điều tra thực địa trực tuyến dựa trên sự cộng tác với người dân ở nông thôn Đồng bằng sông Hồng, Việt Nam," Trung tâm CIRAS, Trung tâm Nghiên cứu Đông Nam Á, Đại học Kyoto [2021]

3. Xuất bản đầy thử thách *Thay đổi cảnh quan ở Bách Cốc (Sổ tác nghiệp)*

② Các nhà nghiên cứu và địa phương nên chia sẻ dữ liệu như thế nào?

- (1) Khu vực học là gì? (GS. SAKURAI Yumio)
- (2) Một nỗ lực để tiến hành các cuộc khảo sát hợp tác học thuật vượt qua ranh giới giữa những người cung cấp thông tin (dân làng) và người khảo sát (nhà nghiên cứu)

⇒ Kế hoạch "Điều tra thực địa trực tuyến (Online Fieldwork)" bằng sử dụng *Thay đổi cảnh quan ở Bách Cốc (Sổ tác nghiệp)*

Thông Tin Bách Cốc số 19

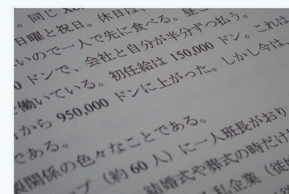
(Quy trình khảo sát, bảng câu hỏi, kết quả phân tích)

Thông Tin Bách Cốc số 18

Thông Tin Bách Cốc bản tài liệu lưu hành nội bộ số 19
Thông Tin Bách Cốc số 19

Tài liệu phỏng vấn đã được ẩn danh hóa

So sánh các bức ảnh 360 độ được chụp năm 1996/97 và 2016/17